

TUTKIMUSSELOSTEET JA KOMMENTIT

ILMARI SUSILUOTO

SYSTEMITEORIA POLITIIKAN TUTKIMUKSESSA:

huomioita kotimaisesta keskustelusta *

Suomalaiseen yhteiskuntatieteeseen systeemiteoreettinen keskustelu saapui myöhäissyntyisenä ja vasta Yrjö Ahmavaaran »Yhteiskuntatieteen kyberneettinen metodologia» iskosti lopullisesti kybernetiikan käsitteen sosiaalitieteilijöidemme mieliin. Niinpä Jaakko Hintikka totesi eräissä kyberneetikko Ahmavaaran kritiikissään, että »ei anna rohkaisevaa kuvaa eräiden suomalaisten tutkijoiden vastaanottavuudesta kansainvälisille virikkeille havaita, että täällä otetaan vuonna 1970 eräillä tahoilla uutena metodologisena viisautena vastaan 1940-luvun lopun ja 1950-luvun alun intellektuaalisia muotivirtauksia».¹ Vaikka tämä halveksiva lausunto epäilemättä on osoitettu Yrjö Ahmavaaralle, niin tuskin syylistymme suureen virhetulkintaan, jos korvaamme Hintikan epämääräisen ilmauksen »eräät tahot» täsmällisemmällä sanonnalla »suomalaiset yhteiskuntatieteilijät». Norbert Wiener näet saapui suomalaiseen sosiologiaan ja politologiaan 1960-luvun lopussa.² Mutta — ja tämä on käsitettävä Hintikan arvion kritiikiksi — Norbert Wiener ei saapunut yksin, vaan toi mukanaan David Eastonin ja vaikkapa Walter Buckleyyn.³ Toisin sanoen »intellektuaalista muotivirtausta» täydennettiin sosiologian (Walter Buckley) ja politologian (David Easton) teorianmuodostusta koskevilla kyberneettisillä huomioilla. Tätä taustaa vasten on nähdäkseen hyödyllistä tarkastella Knut Pippingin ja Jan-Magnus Janssonin teoksiin »Systemteori och funktionsanalys» ja »Politiikan teoria»⁴ sisältyviä systeemiteoreettisia huomioita. Näiden huomioiden analyysi on tärkeää myös siksi, että nämä kaksi teosta ovat jääneet ikäänkuin Ahmavaaran kybernetiikan varjoon, vaikka ne edustavat juuri yhteiskuntatieteilijöiden tapaa ymmärtää systeemiteorian menetelmiä.

---

* Artikkelin perustuu Valtiotieteellisen yhdistyksen vuosikokouksessa 20. 4. 1971 pidettyyn esitelmään.

Sosiaalisen järjestelmän määrittelyä, psykologismen vaarat Pippingin analyysissä

Pippingin teos ilmestyi samoihin aikoihin kuin Ahmavaaran »kyberneettinen metodologia». Kun otetaan huomioon, että nämä kaksi tutkimusta tehtiin toisistaan riippumatta, herättää niiden samankaltainen rakenne hämmästyttä. Kumpikin teos alkaa kyberneettisen käsitteistön esittelyllä ja perustuu osittain samoihin lähtökohtiin (Oskar *Langen* ajatukset). Käsitteiden esittelyn jälkeen (Ahmavaara toki menee esittelyä pidemmälle) kumpikin yrittää soveltaa käsitteistöään yhteiskunnallisten ilmiöiden tulkintaan. Ahmavaara etenee perinteisen marxilaisen yhteiskunta-analyysin suuntaan, Pipping puolestaan länsimaisen funktionanalyysin alueille. Muodollisista yhtäläisyyksistä huolimatta teosten yhteiskunnan kyberneettiset tulkintakokeet ovat siten perin erilaiset.

Kybernetiikkaa ja systeemiteoriaa on ehdotettu — perustellusti⁵ — tieteiden väliseksi ja miksei myös tieteiden sisäiseksi uudeksi kommunikaatiota helpottavaksi kieleksi. On kuitenkin huomattava se mahdollisuus, minkä Pippingin ja Ahmavaaran analyysistä voimme helposti nähdä, että ryhdymme uudella kielellä väittelemään samoista vanhoista ongelmista samaan hedelmättömään tapaan kuin aikaisemminkin. Ennalta ehkäiseväksi lääkkeeksi voi vain suositella kriittisyyttä: sen seikan selvittämistä, mitä kyberneettisillä eksplikaatioilla todella halutaan sanoa, kertooko tällainen eksplikaatio tutkitavista ilmiöistä enemmän kuin arkikielen ilmaisu jne. Systeemiteoreettisella käsitteistöllä voidaan varmaan yhtä hyvin hämärtää kuin selventää, erityisesti kun otetaan huomioon suomalaisten yhteiskuntatieteilijöiden pelon sekainen kunnioitus matematiikkaa ja metoditieteitä kohtaan.

Pippingin yhteiskunta-analyysi lähtee liikkeelle elimistön tarkastelusta. Biologisille organismeille on tyypillistä aineenvaihdunta. Vaikka organismi jatkaa elämäänsä toimivana kokonaisuutena, mikään sen osa ei elä yhtä kauan kuin »kokonaisuus» (poikkeuksena pitkäikäiset hermosolut). Pysyväistä on vain organismin struktuuri, ts. niiden elementtien suhteet, joista organismisysteemi koostuu. Pipping spesifioi sitten kysymyksenasettelukseen sen, missä määrin tämän kaltaista, biologiaa lähtökohtanaan pitävää systeemanalyysyä voidaan käyttää yhteiskunnallisten ilmiöiden kuvaamiseen.⁶

Vaikka Pippingin lähtökohtana onkin biologia, hän tämän seikan todettuaan loittonee nopeasti materiaalisen maailman tarkasteluista abstraktisiin psykologisoiviin erittelyihin. Vaikka sosiaalinen systeemi koostuu konkreettisista yksilöistä, niin tämä järjestelmä ei suinkaan esiinny konkreettisena »asiana», jolla olisi näkyvä rakenne. Tämä systeemi on olemassa vain sikäli kuin se »tapahtuu»: »sociala system strängt taget existerar bara i den mån de händer».⁷ Tämä tapahtuminen merkitsee sitä, että tietyt interaktioprosessit

ovat käynnissä. Ihmisyhteiskuntia koskevat tietysti samat fysiologiset lainalaisuudet kuin muitakin nisäkkäitä (tietyt biologisluonteiset interaktioprosessit ovat käynnissä), mutta tämän lisäksi keskeistä on informaation jatkuva virta tässä systeemissä:⁸

»Detta informationsflöde kan inte hejdas, ty i och med att individerna i ett par eller en grupp eller annat konkret socialt system överhuvudtaget handlar så sänder de information som output. Varje handling som en aktör utför är sålunda ett budskap om hans tillstånd och dylik information finns s.a.s. hela tiden i systemet. En del därav tas oavlätlig upp som input av de övriga individerna i systemet och påverkar deras handlande.»

Erityisen tärkeitä interaktioprosesseja yhteiskunnallisen jatkuvuuden kannalta ovat sosiaalisaatioprosessit, jotka johtavat lapsen persoonallisuuden kehitystä tiettyjen sosiaalisten normien mukaisesti. Samantapainen automaattinen itsesäätävä prosessi on Pippingin mukaan sen koodin oppiminen, jonka mukaan informaation vaihto yhteiskunnassa toimii. Jokainen kulttuuri on kehittänyt oman koodinsa tai »käyttäytymisen syntaxisa» ja tämän »syntaxin» opimme hallitsemaan samoin kuin äidinkielen — ilman kielioppia!

Niitä sääntöjä, jotka koskevat käyttäytymisen »syntaxia» Pipping kutsuu sosiaalisiksi normeiksi. Nämä taas liittyvät suuremmaksi kokonaisuudeksi, normisysteemiksi. Tämä systeemi ei kuitenkaan koostu aktiivisista elementeistä, vaan se on ikäänkuin sosiaalisen systeemin ohjelma, kuvaus niistä kytkennöistä, jotka sosiaalisessa systeemissä pitäisi olla. Omaksi erikoiseksi ryhmäkseen Pipping erottaa ns. roolimääritelmät (rolldefinitioner), joissa kuvataan eräät yleisesti hyväksytyt käyttäytymismuodot, roolit.

Roolien tarkastelun kautta Pipping lopulta päättyy yleiseen sosiaalisen systeemin määritelmään. Kun tutkimme rooleja on tietenkin mahdollista lähteä liikkeelle niiden ideaalikuvaudesta, roolimääritelmistä. Ja vaikka emme voikaan suoraan havainnoida roolia (abstraktinen käsite), niin voimme kuitenkin tarkastella niitä käyttäytymismuotoja, joita roolin haltijat (rollinnehavare) suorittavat. Tässä kohdin Pipping syyllistyy ilmeiseen kehäpäättelyyn: roolin haltijan käyttäytymismuodoista tehdään johtopäätöksiä roolista, mutta toisaalta roolin haltija ilmeisesti täytyy myös määritellä käyttäytymismuotojen avulla! Jotta voisimme Pippingin mielestä puhua rooleista vaaditaan hänen mukaansa kolmen ehdon voimassaoloa:⁹

- I att samma beteendesekvens uppvisas av många andra individer med samma kännetecken i många andra sociala system av liknande sammansättning,
- II att dessa beteendesekvens av dessa individer upplevs som helheter
- III att rolldefinitioner upplevs som berättigade, riktiga, legitima.

Nämä kolme ehtoa tarkoittavat, että käyttäytymissekvensistä tulee sosiaalinen rooli vasta kun tuo käyttäytyminen institutionaalistetaan. Tämän jälkeen Pipping esittää analyttisen sosiaalisen systeemin määritelmänsä:¹⁰

»...ett socialt system är ett analytiskt system där elementen utgörs av sociala roller. De positioner rollerna har i förhållande till varandra kallar vi status, och relationerna mellan dem är det som utgör den sociala strukturen, strukturen hos ett socialt system överhuvudtaget.»

Pippingin analyysi on hieman vaikeaselkoista, koska hän käyttää samoja termejä aivan erilaisissa merkityksissä. Voitaisiin esim. ajatella, että koko sosiaalisen systeemin määrittely »luistaa» sekin pelkäsi kehäpäättelyksi, kun huomioidaan systeemin alkion, roolin, määritelmä (I). Roolihan määriteltiin siten, että sama käyttäytymissekvenssi esiintyy *monissa sosiaalisissa systeemeissä*. Ja tämän jälkeen itse systeemi määritellään (systeemin avulla määriteltyjen) roolien joukoksi! Pipping livahtaa tästä hankaluudesta toteamalla ikäänkuin sivumennen, että roolia määrittelevä sosiaalinen systeemi on »konkreettinen», kun taas roolin avulla määriteltävä sosiaalinen systeemi puolestaan »analyttinen». Kun ei tarkemmin selvitetä käsitteiden »konkreettinen» ja »analyttinen» eroja jää analyysi tältä osin varsin hämäräksi. Lupaavasti alkanut teoreettinen kehittäminen pysähtyy käsitteiden välisten suhteiden epäselvyyteen.

Paljon vakavampia huomautuksia voidaan nähdäkseni tehdä Pippingin tarkasteltavan psykologistisuudesta. Se, mitä Pipping näet kutsuu analyttiseksi sosiaalseksi systeemiksi, on itse asiassa vain institutionaalistuneiden roolikokemusten joukko. Ja tällöin sosiaalinen systeemi, status, sosiaalinen rakenne jne. ovat itse asiassa vain jotain ihmisten kokemuksista johdettavissa olevaa henkistä ja aineetonta kuvitelmaa.

Toiseksi, vaikka hyväksyisimmekin Pippingin subjektiivisiin tiloihin perustuvan sosiaalisen systeemin määritelmän, herää kysymys tällaisen määrittelyn kapea-alaisuudesta. Sosiaalisen systeemin ulkopuolelle näet jää kaikki sellainen tapahtuminen, jota ei koeta roolimääritelmien mukaiseksi, ts. jota ei pidetä oikeutettuna, oikeana ja legitimiinä. Tämän kritiikin vakavuus riippuu siitä, kuinka suuri tällaisen anti- tai ei-sosiaalisen käyttäytymisen ala on. Sama huomio pätee myös roolien kokonaisuutena kokemiseen (ks. roolin määrittely II). Viitattakoon esimerkinomaisesti polaarisiin ristiriitatilanteisiin. Epäilemättä ristiriidan osapuolet eivät tällaisissa nollasummapelitilanteissa koe vastapuolen roolimääritelmiä oikeutetuiksi, oikeiksi eivätkä legitimeiksi eikä rooleja ehkä siten myös koeta »kokonaisiksi». Tällaisessa tilanteessa ei siis Pippingin mukaan ilmeisesti ole mielekästä puhua sosiaalisesta systeemistä!. Yhteiskunnalliset ristiriidat suljetaan pois tarkastelusta (ehkä ne ovat Pippingin mielestä harvinaisia) ja sosiaalista systeemiä tutkitaan täysin yhteisysteoreettisin käsittein. Analyysin rajoitukset ovat ilmeiset.

Politologia kehittelymahdollisuuksia

Pipping ei analyysissään puutu suoranaisesti politologian ongelmiin. Viitattakoon tässä siten vain politiikan tutkimuksen kannalta mielenkiintoisiin näkökohtiin. Pipping tarkastelee sekä normien että roolien joukkoa systeemeinä ja ilmeisestikin sisällyttää näihin systeemeihin niin politiikkaa koskevat normit kuin roolitkin. Tällaisella tarkastelutavalla on mielenkiintoiset implikaationsa.

Poliittisia normeja on tullut Suomessa tavaksi tarkastella suhteellisen itsenäisinä kokonaisuuksina. Poliitiikkaa koskevia ideaalikuvaus- ja normiteorioita ei ole tarkasteltu yhdessä muiden sosiaalisten ideaalikuvausten kanssa. Lakia on tarkasteltu lakina, poliitiikkaa poliitikkona. Entäpä jos ryhdymme tutkimaan, miten politiikkaa koskevat ideaalikuvaus- ja normiteoriat kytkeytyvät muihin normeihin ja muodostavat yhdessä normisysteemin, sosiaalisen käyttäytymisen ohjelman? Tämän kaltaisen lähestymistavan mahdollisuudet tuntuvat houkuttelevalta, joskin myös metodiset vaikeudet tuntuvat suurilta. Ajaudumme näet jonkinlaiseen normien systeemianalyysiin. Minkälaisissa kytkennoissä poliittiset normit ovat esim. taloutta, uskontoa tms. sääteleviin normeihin? Vaihteleeko tällainen ideaalikuvaus- ja normiteorian kaavio eri yhteiskuntaluokissa? Tämän kaltaiset kysymykset johdattelevat politiikan tutkimusta »suurten kysymysten» äärelle ja suurten teoreetikkojen pariin (esim. Weber). Ehkä tätä kautta ja analysoimalla käyttäytymisen »syntaxia» voimme paremmin päästä käsiksi politiikkamme olennaisiin ongelmiin kuin laskemalla eduskuntaäänestysten korrelaatioita.

Jan-Magnus Janssonin politiikan fysiologia

Jan-Magnus Janssonin teos »Politiikan teoria» on sekä rakenteeltaan että tavoitteiltaan täysin toisenlainen kuin Pippingin kirjanen. Pippingin teos lähtee käsitteiden määrittelystä ja päättyy ajatuskokeeseen, yhteiskunnan kuvaamiseen systeemiteorian välinein. Lähdemateriaali on niukkaa ja analyttistä. Janssonin teos taas perustuu erittäin runsaalle sekä teoreettiselle että »substantiaaliselle» lähdemateriaalille ja pyrkii antamaan kokonaiskuvan politologian alasta. Mahdollisimman monet teoreettiset oivallukset pyritään kokoamaan yhteen jäsenneltyyn kokonaisuuteen. Jansson ei esitä mitään tiukkaa viitekehystä eikä määrittele käsitteitään siten kuin Pipping. Tämä on ymmärrettävää sitä taustaa vasten, että tarkoituksena on esitellä monia erilaisia ja eri abstraktiotasolla liikkuvia lähestymistapoja. Tällöin ei eksakti käsitteen määrittely aina ole kovin helppo eikä ehkä hedelmällinenkään ratkaisu. Jansson kuitenkin ehkä liian kepeästi sivuuttaa käsitteellisen selkeyden vaatimukset. Lähtökohtana hänellä on monessa mielessä systeemin käsite, jota hän ei kuitenkaan määrittele, vaan pelkästään karakterisoi:¹¹

»Järjestelmän käsitteen käyttökelpoisuus ja ehkä myös sen heikkous on sen tavattomassa joustavuudessa: sitä voidaan käyttää yleiskäsitteenä kuvaamaan sosiaalisia ilmiöitä ylipäätään.»

Huomautukset tämän kaltaista »määritelmää» kohtaan voidaan tiivistää seuraaviksi:

1. On olemassa useita systeemin määrittelyjä, joiden käyttökelpoisuus eri tarkoituksiin vaihtelee (esim. riippuen eksaktisuuden ja formaalisuuden asteesta). Silti tai ehkä juuri siksi olisi syytä määritellä mitä näistä käsitteistä käyttää ja mitä implikaatioita kyseisen käsitteen käytöstä seuraa.¹²
2. Järjestelmän *käsite* — jos se eksaktisti määritellään — tuskin on kovin »joustava», vaikkakin tällä käsitteellä on runsaasti sovellutuskohteita. Voimme puhua aurinkokuntasysteemistä, verenkiertosysteemistä, ekosysteemistä tai sosiaalisesta systeemistä järjestelmän käsitteen silti »venymättä».
3. Järjestelmän käsitettä voidaan toki käyttää yleiskäsitteenä kuvaamaan sosiaalisia ilmiöitä ylipäätään, mutta tämä ei tietenkään ole välttämätöntä. Systeemin aggregaattitasoksi voidaan spesifioida ihmisyksilökin.

Janssonin teoksen rakenne on varsin selkeä. Politologian esittelyn ja politiikan käsitteen määrittelyn jälkeen analyysi jaetaan viiteen osaan, järjestelmän edellytyksien, rakenteen, toimintojen ja prosessien ja lopuksi muutosten tarkasteluun. Teoksen jäsentely perustuu poliittisen systeemin erottamiseen ympäristöstään, tämän ympäristön ja systeemin vuorovaikutuksen analyysiin ja sitten itse systeemin rakenteen ja toimintojen tarkasteluun ja lopuksi systeemin hajoamisen ja muutoksen tutkimiseen. Virikkeet tällaiseen jaotteluun tulevat ilmeisesti systeemianalyttisestä keskustelusta.

Tähän analyttiseen runkoon Jansson liittää sitten erilaisia politologisia lähestymistapoja tai teorioita koskevia huomioita. Hänen teoksensa ei siis ole pelkästään oppikirja tai esitys politologian tärkeimmistä kysymyksistä, vaan siihen sisältyy myös teoreettisluonteisia pyrkimyksiä, yritys rakentaa jonkinlainen politiikan systematiikka.

Poliittiset funktiot

Keskustelu funktionalismista ja poliittisista funktioista on viime aikoihin asti ollut vilkasta¹³ ja siksi onkin mielenkiintoista nähdä, miten Jansson suhtautuu näihin kysymyksiin. Erityistä huomiota kiinnitetään seuraavassa siihen, miten hän määrittelee poliittisen funktion ja dysfunktion ja miten hän suosittelee funktioanalyysia käytettävän tutkimuksissa.

Eri yhteyksissä Jansson toteaa poliittisista funktioista seuraavaa (eksaktia käsitteen määritelmää hän ei anna):

- I »Poliittisia funktioita voidaan luonnehtia poliittisessa järjestelmässä määrättyä, tarkoin määriteltävissä olevaa tarkoituspäätä palvelevan poliittisen toiminnan suhteellisen pysyviksi muodoiksi. Sama asia voidaan ilmaista myös siten, että funktio on toimintaa, joka ymmärretään keinoksi tietyn poliittisen päämäärän saavuttamiseksi.» (s. 194)
- II »Poliittisten funktioiden analysoinnin tarkoituksena on ratkaista, millainen tehtävä tietyllä poliittisella toiminnalla on järjestelmässä kokonaisuudessaan.» (s. 192)
- III »Funktio ovat suhteellisen pysyviä toimintatyyppiä, jotka ovat ominaisia eri yksilöille järjestelmän puitteissa. Ne perustuvat usein lakiin tai kiinteään poliittiseen tapaan.» (s. 194)

Näitä huomioita tai karakterisointeja tarkastellessa kiintyy huomio siihen, että funktiota kutsutaan vaihtoehtoisesti *toiminnan muodoksi* (I), *toiminnan tehtäväksi* (II), *toimintatyyppiä* (III), ja lopulta itse *toiminnaksi* (I). Nämä termit merkitsevät eri asioita. Mitä siis loppujen lopuksi tarkoittaa käsite funktio? Jansson ei tähän kysymykseen vastaa, vaikka käyttääkin sovellutuksissaan funktio-terminä useimmiten merkityksessä toiminnan tehtävä. Mutta toisinaan taas tuntuu siltä, että hän funktiolla tarkoittaakin kyseistä toimintaa. Itse ilmiö ja sen objektiiviset (miksei myös subjektiiviset) konsekvenssit sotketaan toisiinsa. Seuraukset ovat funktioanalyysin käytön kannalta tuhoisat. Koko käsitteen (mahdollinen) hedelmällisyys häviää sen analyttisen kirkkauden sammussa.

Mutta tarkastelkaamme Janssonin funktio-käsitettä siten, että oletamme sillä tarkoitettavan lähinnä toiminnan tehtävää. Poliittisesta funktiosta voidaan tällöin ilmeisesti puhua, kun seuraavat ehdot on täytetty:

1. Toiminnalla on tehtävä järjestelmässä kokonaisuudessaan (ks. II),
2. toiminta on yksilöiden toimintaa järjestelmän puitteissa (ks. III),
3. toiminnan tarkoituspäätä on tarkoin määriteltävissä (ks. I),
4. toiminta on suhteellisen pysyvää (ks. I ja III),
5. toiminta ymmärretään keinoksi päämäärän saavuttamiseksi (ks. I).

Tiivistelmästä herää monia kriittisiä kysymyksiä, jotka koskevat kutakin määrittelevää ominaisuutta erikseen, ja toisaalta kaikkien määrittelevien ominaisuuksien keskinäisiä suhteita.

Ensinnäkin voidaan todeta, että funktion käsitteen sitominen järjestelmän käsitteeseen tuntuu mielekkäältä.¹⁴ Funktion käsite rajataan vain sellaiseen toimintaan, jolla on makrotasoisista merkitystä (kokonaisuusaspekti, ks. 1., II). Mutta kun tämä rajaus huomioiden tarkastellaan vaatimusta 2. muuntuu tämä makrotasoisuusvaatimus varsin »yksilökeskeiseksi». Eikö *ryhmien ja yhteis-*

söjen pysyviä toimintatyyppejä ole mielekästä tarkastella funktion käsitettä käyttäen? Vai voidaanko ryhmien ja yhteisöjen toiminta kenties redusoida yksilöiden käyttäytymiseen? Liittyykö tähän Janssonin valintaan myös metodologisia periaatteita ja linjanvetoja esim. metodologisen individualismin suuntaan? Tämän kaltaisia kysymyksiä syntyy tiivistelmän kahden ensimmäisen kohdan tiimoilta. Vastaus niihin selventäisi huomattavasti Janssonin pyrkiä ja tavoitteita funktion käsitteen käytössä.

Toiminnan pysyvyyden vaatimus (ehto 4) lienee eksplisiittisessä tai implisiittisessä muodossa varsin yleinen funktioanalyttisissä tarkasteluissa. Mutta se ei suinkaan ole mikään välttämätön eikä usein edes hedelmällinenkään vaatimus. Funktion käsitettä käyttäen esim. kommunismin tutkija T. H. Rigby mm. tarkastelee Neuvostoliiton poliittisia muutosprosesseja, jotka tunnetusti usein ovat olleet nopeita ja radikaaleja tapahtumaketjuja.¹⁵ Kun Jansson rajoittaa funktion käsitteen pelkästään staattisten tapahtumien tarkasteluun, joutuu hän luomaan uusia käsitteitä dynaamisempien kehityskulkujen tutkimiseksi (prosessi, muutos). Näiden statiikkaa ja dynamiikkaa edustavien käsitteiden suhteuttaminen toisiinsa tuottaa suuria vaikeuksia.

Kolmannen ehdon mukaan toiminnan tarkoituksiperän on oltava tarkoin määriteltävissä ennen kuin voidaan puhua funktiosta. Viidennen ehdon mukaan taas toiminta pitää ymmärtää keinoksi päämäärän saavuttamiseksi. Nyt herää luonnollisesti kysymys, kuka määrittelee toiminnan tarkoituksiperän ja kuka pystyy sen tekemään tarkoin. Samoin voidaan kysyä, kenen pitää ymmärtää keinot päämääriä silmällä pitäen ja millaisesta ymmärtämisestä on kysymys.

Ymmärtämisen pulmiin Jansson ei puutu, eikä tähän pulmalliseen ongelma- kenttään tässä yhteydessä ole mahdollista muuta kuin viitata.¹⁶ Sen sijaan kysymykseen kenen toiminnasta ja kenen määrittelyistä on kyse Jansson vastaa täsmällisesti ja esittää samalla metodologisen ohjeen funktioanalyysin käytöstä:¹⁷

»Funktioanalyysi on kuitenkin väline, jota on käsiteltävä erittäin varovasti. Jos poliittisen instituution päämääränasettelu on selvä ja ilmeinen, on usein hyödyllistä turvautua funktioanalyysin menetelmään. Silloin kun menetelmä viedään kenttään, jossa päämäärienasetteluja sitä vastoin ei ole ilmoitettu, vaan jossa havainnoitsija konstruoi ne, subjektiivisuuden vaara on suuri.» (s. 195)

Epäilemättä on tärkeää, että funktioanalyysia yhtä hyvin kuin muitakin yhteiskuntatieteen menetelmiä käytetään varovasti ja otetaan huomioon niiden rajoitukset. Janssonin metodologinen periaate tarkoittaa kuitenkin sitä, että *tutkittavat itse määrittelevät* funktionaalisen toiminnan ja tutkijan tehtäväksi jää ainoastaan *rekisteröidä muistiin*, mitä he sanovat. Jos antropologi on saanut intiaaneilta kuulla, että nämä tanssivat saadakseen sadetta (päämäärä

ilmoitettu), voi tutkijamme tyytyväisenä pakata matkalaukkunsa ja matkustaa kotimaahansa kertomaan tämän subjektiivisuuden vaaroista vapaan totuuden. Tällaisiin tuloksiin (so. trivialiteetteihin) johtaisi edellä mainittu metodologinen sääntö, jos sitä kirjaimellisesti noudattaisimme. Tarkastelkaamme kysymystä hieman yleisemmin ja eri koulukuntien näkemykset huomioiden.

Janssonin »manifestin funktion» linja (näin voimme ehkä hänen sääntöään kutsua) on jyrkästi vastakkainen politologiassa klassiseksi tulleen machiavellilaisen tradition kanssa. Esim. *Pareton* keskeisenä pyrkimyksenä on erottaa toisistaan derivaatat ja residuaalit, ts. toiminnan rationalisoidut perustelut ja sen todelliset perusmotiivit. Näistä hän analyysissään luonnollisesti painottaa jälkimmäisiä. Sama piirre on havaittavissa ehkä vieläkin selvempänä freudilaisessa perinteessä ja sen yhteiskuntatieteellisissä sovellutuksissa. Janssonin lähtökohdat eivät siis tunnu olevan tällä suunnalla (kutsuisin tätä realistiseksi suunnaksi).

Miten itse funktioanalyttisessä keskustelussa on sitten suhtauduttu manifestien ja latenttien funktioiden tärkeysjärjestykseen? Klassisissa antropologisissa tarkasteluissa (*Malinowski, Radcliffe-Brown*) lähdettiin selvästi latenttien funktioiden tutkimuksesta ja tämä linja on jatkunut myös sosiologisissa sovellutuksissa. Edellä tarkasteltu Knut Pipping korostaa latenttien funktioiden tutkimisen tärkeyttä seuraavaan tapaan:¹⁸

»Men då en och samma handling vanligen har flera olika konsekvenser, så kommer samma handling att samtidigt fylla flera uppgifter, flera funktioner, av vilka alla inte behöver vara *avsedda av eller medvetna* för den handlande. Ett givet beteende eller en social process kan följaktigen samtidigt utöver sina manifesta funktioner ha *en eller flera latentta funktioner, som kan vara uppenbara för utomstående betraktare men inte för de handlande själva*. Detta bör vi obetingat beakta när vi använder termen funktion i sociologiska resonemang, och *en av sociologins viktigaste uppgifter är just att reda ut de latentta funktioner hos olika sociala process, d.v.s. att explicit och i kausala termer beskriva vilka de är och hur de påverkar andra sociala processer och därmed hela systemets funktionssätt.*»

Pippingin ehdotelmat ovat täysin vastakkaisia Janssonin linjalle. Juuri latenttien funktioiden tarkastelua hän pitää yhtenä sosiologian tärkeimmistä tehtävistä. Funktioanalyysin klassikko Robert K. Merton kiteyttää tämän sosiologisen prinssiipin todetessaan kategorisesti:¹⁹

»So long sociologists confine themselves to the study of manifest functions their inquiry is set for them by practical man of affairs rather than by theoretical problems, which are at the core of the discipline.»

Jos sovellamme tätä Mertonin kriittistä arviota Janssonin teoksen funktioanalyttisiin tarkasteluihin, niin huomaamme, että niissä alkaa todella puhua

»practical man of affairs» etten sanoisi »practical politician». Omista sovellutuksistaan hän näet toteaa:²⁰

»Demokraattista hallitusjärjestelmää koskevassa jaksossa voitiin funktionaalista tarkastelutapaa tietystä määrin käyttää. Saatettiin puhua kansanäänestysinstituution, paikallisen itsehallinnon ja poliittisten puolueiden funktioista, lähtien niistä *perusarvoista*, joiden oletettiin olevan käytännön demokratialle tunnusomaisia: *osallistumisesta ja pluralismista.*»

Funktioanalyysi tällä tavoin käytettynä latistuu juridiseksi perustuslaillisuudeksi, jonka »perusarvot» ovat liberalismiin kyllästämiä. Sen seikan selvittämisen, täsmääkö tämä Janssonin funktioanalyysi »Politiikan teorian» alussa julistetun tieteen arvovapauden teesin kanssa jätän lukijoiden pohdittavaksi.

Jos ryhdymme tarkastelemaan Janssonin tutkimusta liberalismiin valoisia teesejä lähtökohtana pitäen (ihminen on itsenäinen ja rationaalinen) alkaa hänen funktioanalyysinsä umpisolmu hitaasti aueta. Ja nähdäkseni ainoastaan tätä taustaa vasten voidaan selittää se kummallinen seikka, että Jansson katsoo funktionaalisen toiminnan olevan erittäin laajaa samalla kun määrittelee poliittisen funktion erittäin restriktiivisesti!

Tarkastelkaamme kysymystä hieman lähemmin. Jansson mainitsee funktioanalyysin sovellutuksissaan ainakin seuraavat poliittiset funktiot:²¹

A. Valtion funktiot

1. turvallisuusfunktio (valtion perusfunktio),
2. hyvinvointifunktio,
3. talouspolitiikan johtamisen funktio,
4. kulttuurin johtamisen funktio,

B. Viranomaisten funktiot

1. konstruoiva funktio (perussääntöjen määrittelemineen),
2. henkilöiden valinnan funktio,
3. asioiden valmistelu- ja suunnittelufunktio,
4. normifunktio (lainsäädäntö),
5. normin soveltamisen funktio,
6. fyysisen täytäntöönpanon funktio,
7. kontrollifunktio,
8. neuvottelufunktio,

C. Poliittisten voimien funktiot

1. sosialisatiofunktio,
2. rekrytointifunktio,
3. intressiartikulaatio,
4. poliittinen kommunikaatio.

Kun tätä funktioiden mahtavaa joukkoa vertaa niihin erittäin rajoittaviin ehtoihin, joilla funktio määriteltiin tai karakterisoitiin, alkaa ihmetellä sitä, missä poliittisessa systeemissä nuo funktiot voivat realisoitua. Mistä löydetään nuo hyvät ihmiset, jotka valmistelevat, suunnittelevat, voivat hyvin ja joita johdetaan hyvin? Ja ennen kaikkea, mistä löydetään ne ihmiset, jotka ymmärtävät tämän kaiken keinoksi päämäärään pyrittäessä?

Funktioiden luetteloa katsellessa myös toinen analyttisempi seikka tulee ilmeiseksi. Toiminta ja toiminnan konsekvenssit eivät ole helposti erotettavissa toisistaan. Miksi siis vaivautua enää puhumaan talouspolitiikan johtamisen funktiosta, normin soveltamisen funktiosta ja kontrollifunktiosta, kun voimme puhua (mitään oleellista informaatiota menettämättä) talouspolitiikan johtamisesta, normin soveltamisesta ja kontrollista!

Epäily siitä, että Janssonin funktioanalyysi ei ole arvovapaata vahvistuu, kun tarkastellaan hänen dysfunktion tai »harhatoiminnan» (käännös ei ole järin onnistunut, mutta kuvaa juuri toiminnan ja sen seurauksien sotkemista toisiinsa, kirj. huom.) käsitettään. Hän näet toteaa:²²

»Dysfunktioiden tutkimusta voisi hyvällä syyllä nimittää 'politologian patologiaksi'. Kun funktionaalinen toiminta auttaa poliittista järjestelmää toteuttamaan tarkoituksensa, on dysfunktionaalinen toiminta järjestelmän tarkoituksien kannalta vahingollista tai haitallista.»

Esimerkkinä tällaisesta dysfunktiosta hän pitää parlamentaarisessa järjestelmässä tiheään toistuvia hallituskriisejä, mutta rientää kuitenkin heti asettamaan varauksen tälle toteamukselle: »Mutta tässäkin on varovaisuus tarpeen, jos arvokriteerit ovat epäselviä.»²³

Mutta tämän varovaisuuden hän unohtaa melko pian todetessaan, että kansalaisten mielivaltainen käsittely ja »terrori ylhäältä käsin» ovat turvallisuusfunktion dysfunktionaalisia piirteitä. Länsimaisessa ns. totalitaristisessa mallissa on esim. Neuvostoliittoa ja muita sosialistisia maita tosin totuttu tarkastelemaan länsimaisten arvojen mittapuulla ja korostettu dysfunktion käsitettä. Viime aikaisissa analyyseissa on onneksi muistettu kuuluisa antropologinen periaate: samaa funktiota voivat eri kulttuureissa hoitaa eri instituutiot ja samaa instituutiota vastata eri funktiot. Niinpä »terrori ylhäältä» käsin tuskin selittyy turvallisuusfunktion dysfunktiona, vaan tarkastelua on laajennettava ja otettava huomioon ainakin kyseisten maiden voimakas taloudellinen ja poliittinen mobilisaatio.²⁴ Metodologisena periaatteena, jonka Janssonin mainitsee, mutta unohtaa, toteaisin, että toiminta todella täytyy yrittää nähdä elimellisenä osana systeemiä, osana kokonaisuutta. Muussa tapauksessa »politiikan patologiaa» uhkaa ajautuminen suoranaiseen arvosubjektivismiin, jossa poikkeavuuksiksi ja järjestelmän tarkoituksien kannalta haitallisiksi voidaan luokitella arvokriteereistä riippuen juutalaisia, neekereitä, kommunisteja, ylioppilaita jne.

Poliittiset prosessit ja muutokset

Funktio käsitteen avulla Jansson pyrkii analysoimaan poliittisen järjestelmän staattisia elintoimintoja. Dynaamiset kehityskulut tulevat mukaan prosessin ja muutoksen käsitteiden myötä. Jansson itse toteaa:²⁵

»Kun siirrymme funktioiden tutkimisesta prosessien tutkimisen kautta poliittisten muutosten tutkimiseen, se merkitsee, että samalla koko ajan siirrymme 'staattisemmasta' tutkimuskohteesta 'dynaamisempaan' tutkimuskohteeseen.»

Jansson siis ehdottaa tutkimuskohteen dynaamisuuden mukaisesti eri käsitteitä kullekin »dynaamisuuden tasolle». Tässä hän kannattaa hieman toisen tyyppistä ratkaisua kuin *Allardt* artikkelissaan »*Konflikti- ja yhteisyysteoriat, kehitystä jarruttava erottelu?*»,²⁶ jossa tämä katsoo, että pelkästään funktion käsitettä käyttäen voidaan analysoida mullistaviakin muutoksia.

Poliittiset prosessit Jansson määrittelee »tapahtumasarjoiksi, jotka päättyvät poliittisiin ratkaisuihin eli päätöksiin». Jos poliittiset funktiot määriteltiin toiminnaksi, jolla on tehtävä järjestelmässä kokonaisuudessaan, niin poliittiset prosessit sen sijaan pyritään eristämään siitä »epämääräisestä kompleksista, jonka poliittinen elämä kokonaisuudessaan muodostaa». Muutokset Jansson lukee prosessien alalajiksi:²⁷

»Ne eroavat kuitenkin äsken mainitsemistamme 'tavallisista' prosesseista siinä, että ne johtavat enemmän tai vähemmän syvälliseen järjestelmän rakenteen muutokseen, kun taas yleiset poliittiset prosessit suurelta osaltaan käyttävät yhteiskunnan tarjoamia kanavia ja jättävät järjestelmän luonteenomaisen rakenteen koskemattomaksi.»

Tärkeänä käsiteanalyttisenä kysymyksenä nousee nyt esiin, miten suhteutetaan toisiinsa käsitteet funktio, prosessi ja muutos. Jansson antaa ymmärtää, että näiden käsitteiden käytössä on kysymys eroista »tutkimuskohteen dynamiikassa». Funktiot ovat statiikan, prosessit ja muutokset dynamiikan käsitteitä. Funktiot on varattu kokonaisuuden tarkasteluun, prosessit ja muutokset järjestelmän osien tutkimiseen. Tällainen jaottelu, jos sitä johdonmukaisesti noudatetaan, vie paradoksaaliseen lopputulokseen. Järjestelmät ovat staattisia, ainoastaan niiden osat dynaamisia!

Funktion, prosessin ja muutoksen käsitteiden toisiinsa sopeuttaminen ei voi Janssonilla onnistua. Riittävä syy tähän on jo se, että funktion käsite on monimielinen. Käsitteiden yhdelmäkään ei voi olla muuta kuin epäselvä. Janssonin kehitelemä »politiikan dynamiikka» kaipaa käsitteellistä täsmennyistä voidakseen olla avuksi konkreettisissa tutkimuksissa.

Lopuksi

Janssonin ja Pippingin analyysit edustavat eri tapoja hahmotella yhteiskuntaa tai politiikkaa systeeminä. Pipping asettaa tavoitteensa vaatimattomasti ja suorittaa ajatuskokeen. Jansson puolestaan pyrkii käyttämään systeemin käsitettä luokittelussa (politiikan systematiikka) ja toisaalta muutosprosessien kuvauksessa. Edellisessä tehtävässä hän onnistuu, jälkimmäisessä taas ajautuu käsitteellisiin vaikeuksiin.

Janssonin ja Pippingin teokset edustavat sosiaalitieteilijöiden tapaa käyttää systeemianalyysiä. Jos pystymme liittämään tähän substanssista lähtevään ja politologian ja sosiologian tradition huomioivaan analyysiin vielä käsitteellistä selkeyttä ja empiirisiä sovellutuksia, voidaankin jo ryhtyä arvioimaan systeemiteorian arvoa kouriintuntuvammin kriteerein.

LÄHDEVIITTEET

1 Jaakko Hintikka: Kybernetiikka ja yhteiskuntatieteiden metodologia, Sosiologia, no. 4/1970, s. 220.

2 Norbert Wiener: Ihmisistä, koneista, kielestä, Porvoo 1969. Alkuperäisteos ilmestynyt jo 1950 nimellä »The Human Use of Human Beings».

3 David Easton: A Framework for Political Analysis, Englewood Cliffs, 1965., Walter Buckley: Sociology and Modern Systems Theory, Englewood Cliffs, 1967. Jäljempänä tarkastelun kohteena oleville Jan-Magnus Janssonin ja Knut Pippingin teoksille nämä kaksi teoreetikkoa muodostavat ilmeisesti jonkinlaisen intellektuaalisen lähtökohdan.

4 Jan-Magnus Jansson: Poliitiikan teoria, Helsinki 1970., Knut Pipping: Systemteori och funktionsanalys, Lund 1969.

5 Tällainen tulkinta on mm. Kenneth E. Boulding: General Systems Theory, The Skeleton of Science, Management Science, no. 2, 1956.

6 Tällaista tarkastelutapaa mm. Alex Inkeles pitää tyypillisenä strukturalismi-funktionalismille ja määrittelee tämän lähestymistavan peruskysymyksen seuraavasti: »Kuinka yhteiskuntaelämä säilyy ja siirtyy eteenpäin ajassa siitä huolimatta, että jokainen sukupolvi merkitsee täydellistä käännettä yhteiskunnan jäsenistössä?» Vastaus muodostuu sitten struktuurin ja funktion käsitteiden avulla. Huomautettakoon, että kyseiseen »peruskysymykseen» voidaan esittää toisen tyyppisiäkin vastauksia eikä organismi-analogian kautta ole välttämätöntä päätyä strukturalismi-funktionalismiin. Ks. Alex Inkeles: Mitä on sosiologia? Helsinki 1969, s. 69.

7 Knut Pipping: op. cit. s. 43.

8 Ibid., s. 47.

9 Ibid., s. 49.

10 Ibid. s. 49.

11 Jan-Magnus Jansson: op. cit., s. 65.

12 Esim. David Easton varoittaa tästä systeemin käsitteen »pettävyyydestä» seuraavasti: »... political interactions in a society constitute a system of behavior. This proposition is, however, deceptive in its simplicity. The truth is that if the idea »system» is employed with the rigor it permits and with the implications currently inherent in it, it provides a starting point that is already heavily freighted with consequences for

a whole pattern of analysis.» Ks. David Easton: *A Systems Analysis of Political Life*, New York, 1965, s. 18.

13 Suomalaisista puheenvuoroista ks. Kai Pernanen: Sosiologian funktioanalyysi, kriittinen tarkastelu, Helsingin Yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia, no. 44, 1964, Teuvo Leinonen: Sosiologinen funktionalismi ja itsesääntely, Helsingin Yliopiston Sosiologian laitoksen tutkimuksia, no. 78, 1966.

14 Ks. tästä esim. Teuvo Leinonen: op. cit.

15 T. H. Rigby: *Communist Party Membership in the U.S.S.R., 1917—67*, New Jersey, 1968

16 Ks. esim. *Sociologia* no. 3/1971 von Wrightin, Markovicin, Apelin ja Winchin artikkeleita.

17 Jan-Magnus Jansson: op. cit., s. 195.

18 Knut Pipping: op. cit., s. 30.

19 Robert K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe III., 1957, s. 65.

20 Jan-Magnus Jansson: op. cit., s. 195.

21 Ibid. ss. 194—209.

22 Ibid. ss. 195—196.

23 Ibid. s. 196.

24 Vrt. T. H. Rigby: op. cit.

25 Jan-Magnus Jansson: op. cit., s. 194.

26 Erik Allardt: *Konflikti- ja yhteisysteoriat, kehitystä jarruttava erottelu?*, *Poliittika* no. 4/1968.

27 Jan-Magnus Jansson: op. cit. s. 193.